

Filosofi

Kilde 1: Erindringens magt

Kilden er et uddrag fra filosofen Peter Kemps artikel "Erindringens magt" i bogen *Erindringens fremtid: Auschwitz-dag i Danmark*, red. Thomas Brudholm og Martin Mennecke, Lindhardt og Ringhof 2004. Spørgsmålet om Auschwitz-dagens begrundelse og fokus behandles i flere af de essays der er samlet i *Erindringens fremtid*. I forhold til diskussionen af Auschwitz-dagen og erindringens etik i *Efter folkedrab* kan Kemps artikel både bruges som grundlag for en debat om hvad mærkedagen bør fokusere på og til diskussionen om hvorvidt det giver mening at anse nogle former for udryddelse for værre end andre. Kemp argumenterer for at Auschwitz-dagen skal handle om kollektiv udryddelse, hvor end den har fundet sted. Et andet synspunkt kan findes i "Du skal ikke tro, at Holocaust var noget særligt" af Jacques Blum og Eva Bøggild (også i *Erindringens fremtid*).

II - AUSCHWITZ I VORES ERINDRING

Nazisternes udryddelse af jøderne og andre, de ikke ønskede at leve sammen med, har spillet en ganske særlig rolle for den europæiske hukommelse. Den franske filosof Paul Ricœur siger i sit store værk om *Tid og Fortælling*: "Ofrene i Auschwitz lever i vores erindring som delegerede *par excellence* for alle historiens ofre." (*Time and Narrative*, Chicago University Press, vol. III, Chicago, 1988, p. 187). Det betyder naturligvis ikke, at andre ofre for folkedrab andre steder og i andre historiske sammenhænge ikke for andre kan blive "delegerede *par excellence* for alle historiens ofre". Disse delegerede er ikke mindre værd end andre ofre; men for os europæere har historiske omstændigheder gjort ofrene for nazisternes folkedrab til de skæbner, der opretholder intensiteten i vores erindring om den slags ondskab.

Ofrene lever ikke mere, men de spiller stadig en rolle som aktører i et drama, hvor de repræsenterer hinanden. Og dette drama er som noget, der huskes og ikke blot forestilles, ikke blot en fri fantasi fra en tragisk fortælling, men en forestilling om en rædselsfuld hændelse, der virkelig har fundet sted. Dette er det afgørende og foruroligende. Det har virkelig fundet sted.

(1) HINDRING AF GENTAGELSER

Men historien er jo en lang kæde af lidelser - de lykkelige stunder eller perioder er, som Hegel sagde, kun blanke blade i historien. Hvordan kan man forlange, at vi skal gøre os umage for at huske nogle af disse lidelser, især dem der var de mest rædselsfulde, blottet for menneskelighed og håb, da de fandt sted? Er det ikke en unødigt byrde at lægge på mennesker, der lever i et fredeligt land, godt beskyttet mod de værste rædsler, der finder sted i vor egen tid? Hvorfor plage mennesker med fortiden? Hvorfor ikke blot se fremad?

Men er det nu så tung en byrde at mindes fortidens lidelser? Var det ikke værre for os, der er sluppet for disse lidelser, hvis vi ikke kunne gøre noget for at hindre dem i at blive pådraget mennesker igen? Var det ikke værre intet at kunne gøre for at afværge det rædselsfuldes tilbagevenden?

Jo, men så må vi også mindes ofrene for folkedrab, for denne erindring er netop en erfaring, der kan

bidrage til at hindre gentagelsen af det frygtelige. Og så gør vi ved at mindes ofrenes lidelser paradoksalt nok disse lidelser mindre meningsløse, ikke for ofrene selv, naturligvis, men for os i dag, fordi de ved at blive husket får betydning som advarselssignaler for at redde andre fra at undergå samme skæbne.

(2) KOLLEKTIV ERINDRING

Der er i virkeligheden to grunde til at huske folkedrab: for vores egen skyld og for ofrenes skyld. Og de to begrundelser kan ikke skilles ad.

Vi husker folkedrabene for vores egen skyld, ikke for at rose os selv som bedre end andre, men fordi erindringen er en erfaring af fortiden, der kan lære os noget om, hvordan vi skal handle; at det gode liv ikke er en selvfølge, aldrig sikret, men stadig må tilkæmpes. En sådan erindring belærer os ikke nødvendigvis om, hvad vi skal gøre, men den kan belære os om, hvad vi skal undgå at gøre.

I erindringen om mit eget liv fastholder hukommelsen to ting: et selv, der oplever en identitet med et selv i den fortid, der huskes, og en række af hændelser i erfaringens rum. Men hukommelsen holder sig ikke kun til, hvad den, der husker, selv har oplevet. Den inddrager også de vidnesbyrd, som andre har givet om deres egen og andres fortid. Derved dannes en kollektiv historie, hvor den enkeltes erindring er udvidet med et helt arkiv af andres erindringer.

(3) EN KOSMOPOLITISK PLIGT

I dette perspektiv har det mening at se ud over den kollektive erindring, man har fået ved at tilhøre en bestemt kultur og et særligt hjørne af verden. Jo mere vi må erkende, at vi i dag må blive verdensborgere for at løse klodens fælles problemer, desto mere må vi også lytte til de andre kulturers og verdensdeles erfaringer af lykke og lidelse. Og således bliver inddragelsen af de andre folks erfaringer af folkedrab en kosmopolitisk pligt.

Vi er nødt til at bevare denne kollektive erindring for at kunne forstå vores egen tid og handle i forhold til fremtiden. Friedrich Nietzsche siger i sine utidige betragtninger om historiens nytte og unytte: "Fortidens tale er altid et orakelord; kun som bygherrer for fremtiden og som vidende om nutiden vil vi kunne forstå den".⁶ Derved siger Nietzsche, at fortiden har sin betydning for forståelse og handling og må fortolkes derudfra. Han skelner mellem den antikvariske, den monumentale og den kritiske historieforståelse. Den første vil bevare, den anden vil beundre og den tredje vil bryde nye veje. Men man har kun ret til at dømme fortiden, siger han, hvis man vil bygge i nutiden for fremtiden.

(4) GÆLDEN TIL DE DØDE

Dog må det tilføjes, at fortiden kun får virkelig betydning, hvis vi ikke betragter dens lidelser som forgæves. Ja, man kan med Ricœur sige, at vi står i gæld til fortidens mennesker, ikke blot til deres bedrifter, men også til deres lidelser. Den blotte fortælling om deres lidelser kan ikke forblive neutral, men må belære os om at undgå at gentage dem, og således husker vi dem ikke kun for vores egen skyld, men også for deres skyld: Vi betaler af på gælden ved at mindes dem.

Nogle vil nok også sige: ved at hævne dem. Men hævnaktioner kan aldrig i sig selv skabe det gode liv, som ofrene ikke fik. Den vil blot få overgreb og vold til at brede sig som en sygdom i folkenes fællesskab. Derfor må hævnen enten erstattes af forsoning, så voldens vækst bremses, eller af straf, hvis denne kan blive den, som tilmåles af en international domstol, der tager sig af forbrydelser mod

menneskeheden.

Således kan erindringen af disse "fraværende i historien" få en enestående magt over vores handlinger. Det er en magt over os, som vi kan forholde os forskelligt til, men som vi ikke kan ryste af os. Det paradoksale ved fortidens ofre er nemlig, at selv om de ikke er mere, kan vi ikke, hvor meget vi end ville, udvirke, at de ikke har været. Der er forskel på, at noget blot er ophørt og så, at det har været. Det, der blot er ophørt, er forsvundet for evigt, men de mennesker, der har været i live og som huskes, får som sagt en evighed af granit.

Vi kender allerede de dødes magt fra tabet af den elskede. Dette tab er en erfaring, der belærer os om, hvad det vil sige, at et væsen, der har følt, tænkt og villet ligesom vi selv, går til grunde. Uden denne erfaring fra det intime liv ville vi ikke kunne forstå, hvad den udryddelse, der sker ved mord og grusomhed, betyder som rædsel.

(5) HVORFOR NETOP AUSCHWITZ?

Men skal de ofre, vi mindes, være eksklusive for at få betydning? Ville det ikke være bedst, at vi holdt os til en mindedag for et bestemt folkedrab, *in casu* drabet på jøderne under nazismen?

Jeg er bange for, at en mindedag i så fald vil blive brugt til, at man soler sig i egen godhed: Folkedrab er kun sket engang i et andet land og det vil aldrig kunne ske hos os. Det var noget helt enestående, tænker man. For at undgå denne selvgodhed bør vi derfor holde Auschwitz-dagen som mindedag for alle kollektive ofre for vold.

På den anden side er det vigtigt at fastholde, at mindet skal handle om folkedrab. Hvis man udvider det til at gælde alle ofre i historien og derved gør mindet til en indirekte påmindelse om menneskerettighedernes gyldighed over for enhver, svækker man dets symbolske betydning. Auschwitzdagen må handle om kollektiv udryddelse, hvad enten denne har fundet sted i Nazi-Tyskland, i Bosnien, i Rwanda, i Cambodja, i det tidligere Sovjetunionen eller andre steder.

(6) DET DOBBELTE DRAB

Selv om man kan sige, at vold kan være lige frygtelig over for et enkelt individ som over for en kollektiv gruppe, er der alligevel en forskel, der gør, at kollektiv udryddelse af mennesker er en tak værre end udryddelsen af enkeltindivider. Den kollektive udryddelse forudsætter nemlig ikke blot, at mennesker er døde ved vold, men også at deres udryddelse har været et led i deres reduktion til en masse af umennesker.

Når et menneske myrdes som en individuel person, man hader og vil ramme, bevares dets betydning som unikt. Det er netop dette menneske, man ville skaffe af vejen. Men ved folkedrab eksisterer de enkelte ikke mere som enkelte: De udryddes blot som eksemplarer af den mængde, der myrdes. Ondskaben er en grad værre, for de dræbes i dobbelt forstand: dels ved at få frataget det legemlige liv, dels ved at blive reduceret til ingenting, dø som ingenting.

(7) MINDEDAGENES PÆDAGOGIK

Erindring kan glemmes, ikke blot fordi vi ikke har brug for den. Eller fordi den ikke er vores egen, men andres, og derfor ikke oprindeligt er oplevet af os selv, men bygger på andres vidnesbyrd. Den kan også glemmes, fordi vi fortrænger den til sindets mørkekamre, idet vi ikke vil vide af det sørgelige og det nedslående.

Men netop disse sørgelige erindringer er nødvendige for, at historien kan lære os om de lidelser, der aldrig mere må påføres andre igen. Derfor er det god pædagogik at holde mindedage. Og disse dage kan få en særlig vægt, hvis man ikke blot mindes lidelserne, men også hvad befrielsen fra disse lidelser indebar.

Således er det vigtigt at fortælle om, at overvindelsen af nazismen betød befrielsen til demokrati i en række lande, oprettelsen af De Forenede Nationers pagt i 1945 og vedtagelsen af de universelle menneskerettigheder i 1948.

Vi skal altså ikke blot huske det onde, men mindes befrielsen fra det, for at vi kan rense vores sind fra det handlingslammende had og arbejde for fred og international forståelse.

1 Augustin, *Bekendelser*, København 1991.

2 Félix Ravaisson, *La philosophie en France au XIXe siècle* (1868) 5. édition, Paris 1983, kapitel XXII

3 Henri Bergson: *Stof og Hukommelse* (1896) i uddrag in *Bergson*, ved Peter Kemp, København, Berlingske Forlag, 1968/1991, p. 155.

4 Henri Bergson, *Den skabende Udvikling*, København 1915.

5 Gilles Deleuze gør opmærksom på dette i en lille bog om Bergson; *Le bergsonisme*, Paris 1968, p. 50 ff.

6 Friedrich Nietzsche, "Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben", in *Werke in drei Bänden*, München 1966, Band I, p. 251.